

Imperij zdravoga razuma

Uz recenziju Porfirijeva spisa *Vita Plotini*,
Naklada Breza, Zagreb 2004 (*Prolegomena*, god. 4, br. 1, 2005)

Krajnje je nelagodno odgovarati na kritiku koja već u temelju upućuje ne samo na posvemašnje razilaženje glede pitanja što je filozofija, kakva je razlika između filozofije i filologije te što je sama filozofijska kritika, nego i glede puno jednostavnijih stvari, primjerice glede granice između kritike i paušalnih osuda kojima se ne čini dostojnim čak ni provjeriti činjenice. Posrijedi je kritika koja očito ima – neka i moja malenkost bude poput mojega kritičara profet – posve druge nakane negoli ocjenjivati predloženo djelo. Samozvani vjernik i ponositi nositelj zdravoga razuma, mjerilo kojega je on sam, koji se postavlja kao sudac (*krites*), teško će prihvatiti bilo koju naknadnu argumentaciju; ponderiranje pojedinih grešaka ili “grešaka” u tekstu je kao plod zdravoga razuma doživljeno objektivno, a on je kano hrabri jurišnik koji se upustio u borbu s (namjerno) aljkavim autorima, izdavačima i ministarstvima. Stoga je moj odgovor namijenjen ostalim čitateljima kritike – adresirane tako reći na cjelokupnu hrvatsku fiskalnu javnost – i zbog njih, te zbog izdavača koji je objavio knjigu koju preko mene pokušava kritičar diskreditirati, odlučih se uopće napisati ga.

Ponajprije nekoliko riječi o filozofiji i zdravom razumu, dakle o onomu što poznaje svaki brucoš filozofije, a što izgleda pokadšto valja osvježiti.

Da, dolazim iz tradicije koja je s onu stranu zdravoga razuma. Jer što o tom zdravom razumu kažu veliki filozofi? Primjerice, Kant u svom Uvodu u *Prolegomena* kaže: “Pozivati se na ljudski razum tada kada čovjeku ponesane pametnih dokaza za njegove tvrdnje, a ne prije, jest jedno od suptilnih iznašaća novoga vremena. Tako se najplići kvasac može mirne duše usporediti s najdubljim misliocem i biti mu dorastao. A dok čovjek ima još malo rasudnosti, odupirat će se takvoj pomoći u nevolji. Gledamo li u pravom svjetlu, pozivanje na zdrav razum nije ništa drugo doli apeliranje na sud mase, pljeskanje pri kojemu filozof pocrveni, a popularni mudrijaš prkosno trijumfira.” Hegel prema zdravom razumu nije ništa popustljiviji: “Svaki filozof ide dalje nego zdravi ljudski razum; jer to što se nazivlje zdravi ljudski razum nije filozofija nego često nezdravi razum... To je ustvari način mišljenja nekoga vremena u kojemu su sadržane pretpostavke toga vremena. Zdravim ljudskim razumom vladaju određena mišljenja, a da on toga uopće nije svjestan” (*Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie*).

Čak i Karl Marx obični, zdravi ljudski razum vezuje neposredno na pervertiranu i otudenu, ideologijsku svijest. Ako Hegel kaže da je u zdravom razumu dosta toga nezdravo, Marx ide korak dalje i kao bit zdravoga razuma vidi njegovu opreku – nerazumnost, iracionalnost. U *Kapitalu* (III. knjiga) kaže da “ono što uobičajeni ljudski razum nalazi kao iracionalno, jest ra-

cionalno, a njegovo racionalno jest iracionalnost sama.” I dugogodišnji ugledni profesor grčke filozofije na Odsjeku za filozofiju Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, pokojni Branko Bošnjak, u tom je smislu decidan: “Filozofija se uvijek razlikuje od mnijenja i zdravog razuma, jer je ona kritičko razmatranje o pitanjima bitka i svega što je s tim u vezi” (*Filozofija*, Zagreb 1982, str. 44). Vjerojatno bi mogao barem jednoga od navedenih filozofa, a ne samo Ernsta Blocha, počasnoga doktora Sveučilišta u Zagrebu, poznavati i priznavati i Pavel Gregorić, asistent na Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Zdravi razum ili zdrava pamet jest dakle u filozofiji sve drugo prije nego garant istine. Zdrava pamet ne nudi istinu, nego je prekriva i izokreće. Stoga filozofu zdrava pamet ne može biti dostatna, mora ići dalje od nje. Netko tko ostane pri zdravoj pameti nije dakle filozof, on je u najboljem slučaju u predvorju filozofije. Dodatan inzult izaziva kritičareva *upotreba* zdravog razuma s kojom dokazuje da se nije uspio približiti niti spomenutom predvorju filozofije. Naime, višeput pokazuje da mu neutaživa želja za rezultatom zaključivanja zamračuje i najjednostavnije operacije razuma.

Primjerice, doista bi bilo preglednije da grčki i hrvatski tekst teku usporedno, dapače, da knjiga ima veći dio praznih strana, budući da količina grčkoga teksta rijetko odgovara količini prevedenoga teksta, no izvesti zaključak da je takva konfiguracija “nemar priređivača” ili da grčki tekst ima samo funkciju “da ispuni dovoljni broj stranica za jednu manju knjižicu” predstavlja cinični posprd zdravom razumu koji se tu osvjedočio na djelu svog zdravlja. Naravno, napola prazne strane još bi bolje obavile tu zadaću – knjižica bi na taj način imala *više* strana.

Sljedeća su meta zdravog razuma napomene. Većina je napomena posve faktografske naravi, kako zamjećuje i sam kritičar, i temeljna im je informacija njihov cilj. Odnose se na vremenske odredbe, leksička objašnjenja, identifikaciju spomenutih osoba (kada je to znano), eksplikaciju pojmova koji bi čitatelju mogli biti nepoznati ili pak navođenja mjesta kod autora koje Porfirije citira ili parafrazira. Gregorić je skrupulozno čitao Armstrongovo izdanje, a ovdje ga trijumfalno izvješćujem da je otkrio skandal međunarodnih razmjera – tu naime vlada sveopće prepisivanje. Obrni-okreni, Porfirije govori o Ameliju Gentilijanu u glavi 3, 7, 10, 17, 18 i 20, a Aspazije i Adrast su komentirali Aristotela u 2. stoljeću. To nije izmislio niti Armstrong. Prema kritičarevim “strogim mjerilima” potpuni je plagijat i prva stranica njegove recenzije: sve sam to već pročitao više puta na različitim mjestima.

Pri kritičarevom razmatranju grešaka ili – prema dubinskom uvidu u moje nakane, uvidu očito u dometu zdravoga razuma – namjernih zavodjenja, na djelu je jedna i jedinstvena metoda: pronaći neku manjkavost ili grešku, varijantne poglede, a najčešće nešto što mu jednostavno jezično ili ideologijski nije simpatično, pa potom to napuhati i napuhivati do velikog balona koji bi ukazao da je moj posao obavljen katastrofalno. Evo primjera:

glede grešaka u grčkom tekstu, njih očito nema pretjerano, iako formulacije tipa “vrlo letimičan pregled” na to upućuju; kritičar je otkrio *dvije* na 32 stranice, a vjerojatno bi se našla još kakva. Načelno nedopustivo, no nipošto ne katastrofalno.

I teza kako Zore “u više navrata griješi i navodi čitatelja na krivi trag” ukazuje na puno gore stvari nego što pokazuju primjeri. Doista je očuvan Aspazijev komentar uz Aristotelovu *Nikomahovu etiku*, i na ovom mjestu kritiku apsolutno prihvaćam. Ali činjenicu da “recentna istraživanja” postavljaju Andronika “nekoliko desetljeća ranije” vjerojatno će pokriti još recentnija istraživanja s novim otkrićima, što je za razumijevanje povijesti filozofije prilično beznačajno (za razliku od, recimo, promjene datiranja spisa Dionizija Areopagita, koja je značila i promjenu interpretativnog očišta). Napose u slučaju kada su odstupanja u datiranju viša od pola stoljeća, no ipak unutar spomenutoga 1. stoljeća prije Krista. Koliko detaljno u tom kontekstu, gdje je Andronik praktično samo spomenut, valja raspredati sudbinu Andronikova izdanja, stvar je odluke autora, kao i davanja informacije zašto Porfirije navodi prvih nekoliko riječi svake eneade – ne znam zašto bi bilo “mnogo važnije” to objasniti nego pak objasniti samu činjenicu zašto toga u prijevodu nema. Takvi su prigovori posvema proizvoljni, kao i kritičareva konstatacija da mu “nije jasan kriterij po kojemu se objašnjavaju samo ti pojmovi ili mjesta, a ne i neki koji su otprilike slične važnosti ili opskurnosti”. Što je kritičaru jasno, a što nije, svoje podrijetlo vjerojatno ima negdje drugdje nego u tekstualnoj praksi.

Da formulacija “isagoge sive quinque voces” nije grčka, više je nego jasno – ako ne drukčije – iz primjedbe broj 6. koja taj izraz prati; skraćenica “gr.” prije toga odnosi se na izraze pred zgradama i iza nje nedostaje interpunkcija koja bi ih razdvojila – što je pouzdano ustvrdio i kritičar, no u duhu njegove kritike ispad interpunkcijskog znakovlja valja nazvati – zavođenjem. Iako podnaslov “pet glasova” možda nije Porfirijev, izraz *phonai* nije kao podnaslov postavljen slučajno. Najozbiljnija greška u toj knjizi, koja je kao posljedica izgubljenoga dijela teksta već u slovenskom originalu, odnosi se na opis stupnjeva Porfirijeva stabla. Ali niti tu se nije moguće složiti s Gregorićem da je grčka *ousia* naprosto supstancija, a da *logos* znači (jedino) racionalnost. Naravski, to ne mislim samo ja, nego i pokoji “autoritet” na koji se kritičar zna pozvati. Glede pak interpretacije Porfirijeva stabla, Gregorić može misliti da ono služi samo kao primjer, a znamo od Platona nadalje da ti primjeri nikada nisu neutralni. Tako je primjerice i drugi dio Platonova *Parmenida* moguće čitati samo kao logičku vježbenicu (“igru”), ali upravo ga je neoplatonizam čitao “ontologijski”.

No, nerazumijevanje nije najveći problem, pa i kada su posrijedi takva zdravorazumska mjesta, kada netko ne uspije iz riječi “misli ... krajnje ozbiljno” ustanoviti da prema mojoj ocjeni nije posrijedi samo literarna fikcija, nego zbilja, ili pak kada nekome, koji navodno zna grčki, nije jasna riječ noologija – prihvatio bih recimo prijekor da bih tu riječ morao objasniti či-

tatelju. Još je gore da je netko spreman diktirati koja bi vrela autor morao upotrijebiti ili koja čak ne bi smio upotrijebiti. Tu se – neuobičajeno – mladi kolega smješta ne u tradiciju zdravoga razuma, nego u tradiciju jednoulja koje je desetljećima vladalo prostorom. Sama pak činjenica da je ovaj put jednoulja (ako je uopće posrijedi um, odnosno ako uopće um ne spada u iracionalizam) uvezeno s drugog kraja Europe, s Otoka, ne mijenja bitno na stvari. Činjenica da bi on to napravio drukčije ne znači da je sve drugo ispod razine. Ne skrivam da bi možda i mene pri njegovoj inačici mnogošto “osupnulo”, posebice ako bi bilo napravljeno u takvom maniru kao što je predočena kritika.

U detalje se hrvatskoga prijevoda kao stranac (što je kritičaru očito bitno, više o tome u nastavku) ne želim upuštati. Svejedno, mogu reći da prijedlog latinizama za prevođenje antičke grčke terminologije nije odgovarajuće rješenje – pa i iz razloga iz kojih je nekoliko redaka kasnije odbačena uporaba sintagme “sloboda volje” kod Plotina: u oba bi se slučaja moglo nekome učiniti da se nalazi u nekom drugom periodu povijesti filozofije. No, kritičar doista suponira iznimno neuka čitatelja koji bi kod Plotina iskao problem slobodne volje u primjerice Augustinovu smislu, dočim uporaba latinizama zavodi još i više, i upravo je to, a ne možebitni jezični purizam, razlog za uporabu domaćih riječi. Na poslijetku postoji poprilična količina, bogme i hrvatske, literature na tu temu. Možda bi valjalo malo pretresti tamo iznesene argumente. Garantiram da su dostupni zdravom razumu.

Ono što su prema kritičaru filozofijske izjave koje se protustavljaju zdravom razumu ukazuje jednostavno na njegovu vlastitu filozofijsku i kritičku *nekompetentnost*. Razumljivo je da je nekome bliža jedna, a nekome druga filozofijska orijentacija. Mučno je pak ako nekome “tuđa” filozofijska orijentacija izaziva teškoće u razumijevanju, a da se pritom iz svoje ograničene točke motrišta postavlja za njezina paušalnog kritičara... Označiti nešto što ne razumiješ “sabotažom zdravog razuma” jest možda uspjela kavanska finta u krugu istomišljenika, no napisati nešto tako u znanstvenom časopisu ukazuje na manjak sposobnosti za upuštanje u sadržajnu polemiku, koja je naravno među pristašama različitih pogleda na stvar filozofije osobito teška i rijetko plodna.

Postoji naravno i bitna razlika između “stare, dobre” anglosaksonske sklonosti skepsi, argumentu, “jasnoći i razvidnosti” (uostalom, dio je to cjelokupne tradicije filozofije) i pretjerano emotivnih reakcija koju te sklonosti mogu izazvati kod nekih pojedinaca suočenih s kontinentalnom filozofijom. Razlika je između filozofije koja je – u svojem mišljenju oštra i beskompromisna – na određen način vazda “netolerantna” i lišena “bontona”, i takovrsnoga ponašanja pojedinih osoba, pa bili to stariji filozofski imperatori ili pak mladi prosvjetitelji. Filozofijom se danas može nazvati što bilo, i nikakav doktorat i nikakva eminentna ustanova tu nije jamac. Ali proglasiti nerazumljivim ono što sam ne razumiješ – nerazumno je.

Što se tiče stvari koja je pokraj svega ostaloga “trefila” kritičara, naime da sam i recenzent djela, reći ću ovo: već je iz naslova razvidno da je posrijedi dvojezično izdanje Porfirijeva spisa, što je “ne samo najvredniji dio ove knjižice”, kako mudro zaključuje kritičar, nego i glavni moment izdanja uopće. Ništa od toga nije moje autorsko djelo: izvornik je napisao Porfirije, prevela ga je Iva Bidjin. Moja se pak recenzija na to odnosila. Pogovor, moje autorsko djelo, obuhvaća 17 stranica (od 99). Temeljne su eksplikativne napomene uz prijevod ili bibliografija autorske u posve drugom smislu te riječi.

No upravo gnjev što ga je kritičar usmjerio na ministarstva koja su djelo sufinancirala, “navodi na pomisao” (upotrijebit ću i ja taj simpatični kritičarev uvod u insinuacije) da su njegove nakane od druge vrste, da nije posrijedi samo iznimno filologijski osjetljiva osoba ili “u najmanju ruku nepristojni” mladi autor željan samodokazivanja. Neću se upuštati u spekulacije o čemu je riječ. To uostalom nije moja stvar. No objašnjava zašto je bilo toliko potrebno trsiti se u dokazivanju neprimjerenosti mogega rada.

Stvar se štoviše tu ne okončava. Ta neprimjerenost postaje državni i međudržavni problem. Kritičareva usmjerenost vrhuni u zadnje dvije rečenice koje će konačno pokopati misao da je riječ samo o stilskom pretjerivanju. Smeta mu što sam građanin/državljanin druge države koji je navodno pokrao hrvatske poreske platiše. I iznova kavansko naklapanje: “pitamo se bi li sličan postupak hrvatskog recenzenta-autora prošao u Sloveniji.” Ako recenzija filozofijske knjige već narušava unutarnje političko stanje, perverzija svoj vrhunac doseže svojim uplitanjem u dnevno-političke i emotivno obojene međunacionalne kontekste. Hrvatski fiskalni obveznici mogu što se mene tiče spavati mirne duše. Ne želim se uplitati niti u to koga sami mjesečno imaju na platnom spisku i što od njega zauzvrat dobivaju ili su do sada dobili. Što se pak Slovenije tiče, ove su godine sa sufinanciranjem slovenskih poreskih obveznika objavljene u prijevodu dvije filozofijske knjige hrvatskih autora. A ni oni koji ne čitaju posve iste knjige kao spomenuta dva autora, koji filozofijski ne misle kao oni, nakon tih projekata nisu planuli i digli prašinu, ponajmanje s nacionalnim predznakom.

Za kraj ove nelagodne obrane vlastitog djela: kritičar je našao nekoliko zbiljskih grešaka (kako se uopće može pretpostaviti da su namjerne?), osim spomenutih dviju materijalnih, uglavnom tiskarskih, koje bi teško nekoga mogle zavesti na stranputicu, raskrinkao “plagiranje” leksičkih činjenica, a prije svega ukazao na nekoliko stvari koje bi sam napravio nekoliko drukčije, prema mojemu mišljenju – lošije. *Salto mortale* zdravoga razuma su izvođenja koja iz toga slijede, ostavimo li po strani njegov temeljni negativni odnos spram filozofije. Isto tako, nećemo trošiti riječi na moral. Heraklitovski *ethos* jest i njegov *daimon*, pa i Platon zna nešto reći o čovjekovu karakteru koji ograničava mogućnost razumijevanja. Vjerojatno ne treba napose naglašavati da na moguće nove na taj način intonirane “kritike” Pavla Gregorića ili njemu srodnih duša s tim ili s nečim drugim u svezi ne mislim više odgovarati, budući da njegov spis – nesumnjivo uvršten u vlastitu znan-

stveno-filozofijsku bibliografiju – nema nikakve veze s filozofijom, a još manje s polemikom. Uostalom, to i ne spada u znanstveni časopis, nego u bulevarski tisak. Na žalost, objava me je toga pamfletića prisilila okrenuti se i nekim temama koje su mi posve strane i odurne. No, budući da je “kritika” bila objavljena na tom mjestu, zahtijevam i da se na tom mjestu objavi odgovor. A pitanje tko recenzira recenzente ostavljam nekome drugome.

Prijevod: Mario Kopic

Franci Zore

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta – Oddelek za filozofijo
Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana
franci.zore@guest.arnes.si